

De wijsheid van het nietsisme, ofwel het is wijzer een atheïst te zijn dan een incoherente agnost

F.A. Muller

Post-doc onderzoeker verbonden aan het Instituut voor Geschiedenis en Grondslagen der Natuurwetenschappen van de Universiteit Utrecht; losse medewerker van Hollands Maandblad en van de bijlage Wetenschap & Onderwijs van deze krant

Botsen geloof en wetenschap? Gedurende de afgelopen eeuwen zijn gelovigen een aantal malen in de ring gestapt om het op te nemen tegen wetenschapsbeoefenaren. De beweging van de aarde om de zon (Galilei), de aard van de sterren (Bruno), de oorsprong van de mens en van al het leven op aarde (Darwin), de oorsprong van het heelal (Hawking), de herkomst van het onderscheid tussen goed en kwaad (Ruse), het gevoel van verwondering (Nielsen, Dawkins), in al deze gevechten zijn gelovigen tegen het canvas gegaan. Hoe deze rij pijnlijke botsingen te beëindigen?

De meeste gelovigen willen een samenhangend verhaal kunnen vertellen over de verhouding tussen geloof en wetenschap, met een afloop waarin geloof en wetenschap elkander amicaal de hand schudden, of zelfs snikkend in elkaars armen vallen en nog lang en gelukkig zullen samenleven. Gelovigen willen niet geloof *of* wetenschap, zij willen beide, geloof *en* wetenschap. Een tijdschrift als *Zygon* en een leven als dat van de hoogleraar in de 'godsdienstwijsbegeerte' (*sic*) Willem Drees Jr Jr van de Vrije Universiteit zijn geheel geweid aan het verzinnen en vertellen van zulke verhalen, zoals laatstgenoemde in de krant van Zaterdag 29 Mei. Niet alleen om de rij pijnlijke botsingen te beëindigen – zulke botsingen gaan toch aan de simpele zielen van de goegemeente voorbij –, doch omdat ook gelovige ouders hun door God geschapen poliokindje willen inenten zonder een zonde te begaan en vergiffenis te hoeven vragen aan de Schepper.

Een vraag die zich onmiddellijk opdringt, is waarom er zelfs bij benadering geen vergelijkbare activiteit plaatsgrijpt met betrekking tot de verhouding tussen geloof en sport, of geloof en vakantie, of geloof en kookkunst, enz. Het antwoord dringt zich even onmiddellijk op: omdat ook de meeste gelovigen aan hun theewater voelen er tussen *deze* activiteiten geen enkele spanning is maar dat Schopenhauer gelijk had met zijn vergelijking van geloven met een schaap en weten met een wolf: de wolf verslindt het schaap. De bovengememoreerde conflicten bewijzen het.

Het favoriete verhaal van hedendaagse gelovigen is dat van de *boedelscheiding*: wetenschap en geloof zijn gescheiden omdat ze over geheel verschillende dingen gaan, waardoor er geen conflicten *kunnen* optreden. De gelovigen die in het verleden in de ring zijn gestapt tegen wetenschapsbeoefenaren hadden dit nog niet begrepen. Stomkoppen. De Leer van de Boedelscheiding werpt onder andere de volgende twee vragen op.

Iedereen kan in Genesis lezen dat God de wereld en de mens heeft geschapen. Wat te doen indien wetenschappelijk onderzoek anders uitwijst? Antwoord: herinterpretatie van de Heilige Schrift. Hier gaat de doos van Pandora open die Bijbelexegese heet. Wie gaat uitmaken wat de gelovige letterlijk moet nemen en wat

hij figuurlijk moet opvatten? Uiteindelijk, vrees ik, de wetenschap: bij een dreigend conflict tussen iets wat tot het canon der wetenschappelijke kennis behoort en een bepaalde passage uit de Bijbel zal het ongetwijfeld die bepaalde passage zijn die plotseling herinterpretatie behoeft. Zo kan de gelovige ieder dreigend conflict vermijden met een beetje hermeneutische handigheid. Deze succesrijke strategie roept onmiddellijk de tweede prangende vraag op voor de Boedelscheider: wat behoort er nu precies tot het domein van het geloof en wat tot de wetenschap? Een boeiend demarkatieprobleem.

De geschiedenis leert dat veel van wat, uitdrukkelijk of stilzwijgend, aanvankelijk tot het domein van het geloof werd gerekend zonder pardon door de wetenschap is ingenomen. Het proefondervindelijke onderzoek van de wetenschap heeft eeuwenlang gekoesterde 'geloofswaarheden' onhoudbaar gemaakt — of wat daar voor doorging in de hoofden van die stomkoppige gelovigen uit het verleden. Gelukkig weten de hedendaagse gelovigen, onder wie professor Drees, het allemaal veel beter. Ook hier zou de Boedelscheider de wetenschap kunnen laten uitmaken waar de demarkatielijn getrokken dient te worden: hetgeen de wolf verslindt was kennelijk toch eetbaar en heeft nooit tot de inboedel van het geloof behoord. In de Middeleeuwen was de wetenschap de dienstmaagd van de wetenschap; nu is de verhouding omgedraaid: de wetenschap wijst het geloof een almaar slinkend gebied aan om de tenten op te slaan. Van *scientia ancilla theologicae* tot *theologica ancilla scientiae*. Een heuse paradigma-wisseling binnen het geloof. Maar als de gelovige *niets* kan aanbieden wat des geloofs is en waar de wetenschap nooit bij kan, dan staat het geloof met lege handen. Waarom zou je dan nog geloven? Er moet toch *iets* zijn waarop alleen het geloof aanspraak op kan maken en de wetenschap niet?

Professor Drees meent iets gevonden te hebben, waarmee hij denkt *uno icto* de ongelovige in het nauw te kunnen drijven.

Nieuw is het niet. In navolging van de 17de-eeuwse denker Leibniz vraagt professor Drees zich af waarom er *iets* is en niet *niets*. Schopenhauer vond dit de diepste *filosofische* vraag — geen *religieuze* vraag, zoals Drees denkt, want een dergelijk bijvoeglijk naamwoord toevoegen vooronderstelt reeds een bepaald soort van antwoord. Het antwoord op de vraag van Leibniz dat God de Eerste Oorzaak is, die het lont van de Oerknal aangestoken moet hebben, verplaatst het probleem, omdat de vraag pas diep is indien we ook God tot het 'iets' uit de vraag rekenen. De vraag van Leibniz is dan verplaatst naar de vraag waarom God bestaat en niet niet bestaat. Professor Drees *lijkt* dit te beseffen en wijst erop dat wat de diepste vraag betreft, de gelovige en de ongelovige in hetzelfde schuitje zitten: de ongelovige heeft geen antwoord op de vraag waarom er iets bestaat en de gelovige beschikt slechts over een schijnantwoord en niet over een antwoord op de vraag waarom God bestaat. Daarom is het wijs te geloven in God noch niet te geloven in God en dus steekt de atheïst "zijn kop in het zand", die "over laatste vragen alleen maar de schouders kan ophalen", concludeert professor Drees. In zijn betoog begaat professor Drees minstens drie denkblunders, die zijn agnosticisme tot incoherentie veroordelen.

De eerste blunder is zijn stilzwijgende praemisse dat atheïsten van mening moeten zijn dat vragen waarop we nu geen antwoord hebben *zinloos* zijn. Schopenhauer deelde deze onderstelling blijkbaar al niet, Russell niet (door Drees

selectief aangehaald), ik ook niet, en ik vraag me af welke ongelovige eigenlijk wel. De redenering van professor Drees heeft slechts vat op een hoogst arrogante atheïst, die een weinig wetenschappelijke houding ten toon spreidt. Professor Drees noemt geen namen. Het is volmaakt coherent te erkennen dat er zinrijke vragen bestaan waarop wij nu geen antwoord hebben, of misschien nooit zullen hebben, en tegelijkertijd het antwoord van gelovigen te verwerpen, bijvoorbeeld met als opgaaft van reden dat er niets is wat wij wel weten dat een dergelijk antwoord ook zelfs maar de schijn van aannemelijkheid verleent. Uit niet weten wie de misdaad heeft gepleegd volgt niet dat wij niet kunnen weten dat deze bepaalde persoon onschuldig is. (Integendeel, dit gaat uitstekend samen — in Nederland, waar meer dan 90% van alle aangemelde misdrijven onopgelost blijft, is dit zelfs de gangbare stand van zaken. Logica en Godsdienstwijsbegeerte, die twee gaan in ieder geval niet samen in het hoofd van professor Drees.) Een atheïst is niet iemand die denkt dat alle vragen een al of niet wetenschappelijk antwoord moeten krijgen, of dat voorlopig, dan wel voor immer, onbeantwoorde vragen zinloos zijn. Neen. Een atheïst is iemand die niet in het bestaan van God gelooft, en ook niet in het bestaan van zielen die eeuwig zullen doorleven wanneer wij onze laatste adem uitblazen, niets meer en niets minder.

De tweede blunder van professor Drees is een totaal gebrek aan onderbouwing van zijn claim dat de wetenschap nooit de vraag van Leibniz zal *kunnen* beantwoorden. In feite is het *arrogantie van professor Drees* om te denken dat hij nu even kan uitmaken waar de wetenschap ooit wel achter zal komen en waar zij nooit bij kan — het is de arrogantie waar iedere Boedelscheider toe verplicht is. Bovendien hebben de feiten professor Drees reeds ingehaald.

In de speculatieve kosmologische theorie van het multiversum wordt 'het niets' beschreven zoals de moderne quantumfysica het vacuüm beschrijft. Daarin komen zogeheten 'quantum-fluctuaties' onophoudelijk en volkomen willekeurig voor. Een enkele fluctuatie overschrijdt heel soms een kritieke grens en dan is er een *oerknal*: een universum ontstaat. De gehele werkelijkheid, het *multiversum*, is een oneindigheid van gescheiden universa die fysisch geen contact met elkaar kunnen maken. Dit is een mogelijk antwoord op een variant van de vraag van Leibniz: waarom bestaat het universum en niet geen universum? Men kan doorvragen waarom het multiversum bestaat. De wet van de grote aantallen levert een verklaring, gegeven de quantum-beschrijving van 'het niets'. Men kan weer doorvragen waarom *dat niets* bestaat. Dat was echter niet de vraag van Leibniz. De vraag was waarom er iets bestaat, niet waarom er niets bestaat. Er bestaat iets doordat er niets bestaat. Alles volgt uit niets, mits wetenschappelijk beschreven. De kosmologie heeft het geloof reeds overtroffen door een kosmogonie te bieden die letterlijk *ex nihilo* is. (Ten overvloede merk ik op dat het niet dondert of de theorie van het multiversum waar is: het mogelijk waar zijn is voldoende om de claim van professor Drees te weerleggen.)

De derde blunder van professor Drees is deze bewering: "God heeft de wereld geschapen is geen verklaring van de wereld maar een uitdrukking van verwondering over het bestaan." De blunder is dat wij gedwongen zijn onze innerlijke ervaringen, in dit geval een gevoel van verwondering, te verwoorden in een *religieuze* terminologie. Door zulke gevoelens en daaruit voortvloeiende vragen als 'religieus'

te classificeren gaan zij de rol vervullen van innerlijke Godsbewijzen. Voor wie erkent zulke gevoelens te hebben, zit er immers niets anders op dan te erkennen er 'iets religieus' bestaat, dat ook zij 'religieuze gevoelens' heeft. De denkblunder bestaat eruit te denken dat deze conclusie volgt uit die gevoelens (uit gevoelens volgt niets), en niet uit een bevooroordeelde keus voor een bepaalde terminologie om die gevoelens te verwoorden. Nu het zonneklaar is dat God in de buitenwereld overal afwezig en nergens zichtbaar is, hoopt de gelovige Boedelscheider een monopolie te leggen op onze 'binnenwereld'. Ligt het koninkrijk Gods immers niet binnenin ons? Het is evenwel de gelovige, en niet de ongelovige, die zulke existentiële gevoelens niet serieus neemt: de gevoelens worden niet op zichzelf als waardevol geacht maar opgevat als een middel van God om ons via ons bewustzijn van zijn bestaan te overtuigen.

Botsingen tussen wetenschap en geloof zijn niet te vermijden. Het is duidelijk waarom. Wetenschap is de collectieve onderneming die gericht is op de groei van onze kennis van de wereld in de ruimste zin des woords. Er lijkt niets te bestaan wat in beginsel onontvankelijk is voor wetenschappelijke ontsluiting, voor de methode van je bewustzijn systematisch en zo onbevooroordeeld mogelijk te laten werken en je ogen de kost te geven. Zo lang het geloof ook iets over de wereld wil beweren (God bestaat, de ziel bestaat), is een botsing niet uit te sluiten. De geschiedenis leert dat geen enkele Boedelscheiding de tand des tijds heeft doorstaan. De wolf zal het schaap blijven verslinden. De enige redding voor het geloof is *niets* meer te beweren over de wereld: vrijwillige propositionele euthanasie. Niet ietsisme maar nietsisme.

En hoe zit het dan met de zin van het leven?

Tja, hoe zit het daarmee? De vraag vooronderstelt dat er een zin bestaat. Hoe weten wij dat? Wat betekent dat, 'het bestaan van een zin'? Misschien heeft het leven geen zin. De zin van het leven is zin hebben in het leven. Wie een theorie kan construeren die uitgaat van het postulaat dat het leven zin heeft en daar toetsbare gevolgen uit kan afleiden, die heeft de vraag wetenschappelijk gemaakt. Ofschoon ik geen idee heb hoe een dergelijke theorie eruit zou zien, is dit denkbeeld intrigerend genoeg. Intrigerender althans dan het geloof. Want stel dat ik mij tot radeloosheid toe afvraag wat de zin van mijn leven is. Biedt God dan hulp? Iemand zegt tegen mij: je leven heeft zin omdat God bestaat. Wat is dat nou voor een antwoord? Iets bestaat (de zin van mijn leven) omdat *iets anders* (God) bestaat? Onmiddellijk zou ik vragen waarom God juist *mij* geschapen heeft, wat *daar* de zin van is, en ik zou vragen waarom God sowieso de mens heeft geschapen, en ik zou vragen wat de zin is van het bestaan van God, en of God dat zich ooit afvraagt, of *kan* afvragen. Bovendien zou ik vragen hoe of je weet dat God bestaat. Met andere woorden, God als antwoord op de vraag naar de zin van het leven — de bij uitstek 'onwetenschappelijke' vraag die bij nadere beschouwing dat niet *hoeft* te zijn — levert allerm minst een bevredigend antwoord. Daarom is het geloof een fopspeen voor simpele zielen die heel snel uitgevraagd zijn. Daarom is het geloof absoluut ongeschikt voor geesten die systematisch en zo onbevooroordeeld mogelijk aan de slag willen in combinatie met ogen waarvan de luiken niet voortdurend omlaag vallen wanneer de ogen iets onbevalligs waarnemen.

De denkblunderende agnost professor Drees deelt de arrogantie van de gelovige Boedelscheider omdat hij denkt te weten dat een bepaalde toestand van onwetendheid ten aanzien van een bepaalde vraag eeuwig is, hetgeen hij niet *kan* weten, en hetgeen bovendien op gespannen voet staat met de geschiedenis. De denkblunderende agnost professor Drees deelt eveneens de incoherentie van de gelovige: in het aanzien van de vraag van Leibniz, waarop vooralsnog geen zeker antwoord bestaat, verwerpt hij kennelijk de middelen waarvan hij de legitimiteit impliciet aanvaardt (“De natuurwetenschappen leveren belangrijke kennis over de werkelijkheid” — hoort u het ook eens van een professor in de Godsdienst-wijsbegeerte), doch die er toe leiden sommige antwoorden af te serveren als hoogst onaannemelijk in het licht van alles wat wij wel weten.

Er is geen andere conclusie mogelijk: noch de incoherente opvattingen van het agnosticisme, laat staat de duistere speculaties van de gelovige, doch de doordachte waarheden van de Goddeloze zijn de hoogste vorm van wijsheid. □